

บทที่ 5

บทสรุป

ในบทนี้จะกล่าวถึงข้อค้นพบของชุมชนละเอียดที่นำวิถีของตนเองมาเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้พวกเขาสามารถก่อตั้งกลุ่มราษฎรรักษาป่าขึ้นมาได้ และสามารถจัดการทรัพยากรตามแนวทางที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด

ปัญหา อุปสรรคและความขัดแย้งของชุมชนละเอียดกับการจัดการทรัพยากร

จากการที่มีแนวคิดเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรเกิดขึ้น ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในกลุ่มราษฎรรักษาป่า ตำบลละเอียด อำเภอสอง จังหวัดแพร่ 3 กลุ่มด้วยกัน คือ (1) ความขัดแย้งภายในชุมชน (2) ความขัดแย้งกับชุมชนรอบนอก (3) ความขัดแย้งกับผู้ที่มีอิทธิพล ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับทั้งสามกลุ่ม มีต้นเหตุมาจากอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับกลุ่มคนเหล่านี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นรายได้ที่มากกว่าอาชีพที่พวกเขาเคยทำมาด้วยซ้ำ เมื่อแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรทำให้คนกลุ่มนี้ได้รับรายได้ที่น้อยกว่าเดิมหลายเท่าตัวแล้วอะไรที่จะทำให้พวกเขายังดำเนินการตามแนวคิดนี้ทั้ง ๆ ที่เป็นแนวทางตรงข้ามกับการประกอบชีพของพวกเขา

ขณะนั้นชุมชนเห็นว่าการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชุมชน คือ “การสร้างความมั่นคงของชุมชน” แต่ความมั่นคงของชุมชนในอนาคตที่ลูกหลานต้องสานต่อความเป็นชุมชน คือ “ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ” แล้วอะไรที่ทำให้เกิดแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรขึ้นอย่างเป็นทางการ

เดิมชาวบ้านมีการดูแลทรัพยากรในรูปแบบที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจากบรรพบุรุษที่ต่างคนต่างมีรูปแบบของตัวเองหรือต่างคนต่างทำ จนนำมาสู่การดูแลทรัพยากรอย่างมีรูปแบบร่วมกัน สิ่งทีกระตุ้นจิตสำนึก และทำให้ชุมชนตระหนักถึงการดูแลทรัพยากรอย่างมีรูปแบบ เริ่มต้นมาจากความต้องการของรัฐที่อยากแก้ปัญหาให้กับประชาชน รัฐจึง

ได้นำพาสิ่งที่เรียกกันว่า “เชื่อน” เข้ามา เพื่อแก้ปัญหาให้กับชุมชน แต่ก็ยังไม่มีคำตอบว่า แก้ปัญหาให้กับชุมชนหรือเพิ่มปัญหาให้กับชุมชน กระนั้นก็ดีเชื่อนก็ยังเป็นต้นตอของการสร้างความขัดแย้งในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวบ้านยังมองว่าเชื่อนเป็นตัวนำพาอันจะทำให้เกิด “การล่มสลายของชุมชน” ทั้งในด้านวิถีการดำรงชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน จนนำไปสู่การย้ายถิ่นฐานไปยังที่รัฐจัดสรรให้ ซึ่งการย้ายถิ่นฐานนี้คงเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ทุกอย่างในชุมชนเป็นเหมือนเดิม โดยชาวบ้านได้มองผ่านประสบการณ์ที่ได้จากการลงพื้นที่ที่มีการสร้างเชื่อนและอพยพชาวบ้านออกไป

อะไรที่ทำให้พวกเขาคิดเช่นนั้น การแก้ปัญหาที่ไม่จริงจังและจริงจังของรัฐ ด้วยความหวาดระแวงว่าหากมีการสร้างเชื่อนเกิดขึ้นแล้วพวกเขาจะไม่ได้รับการช่วยเหลือจากรัฐตามที่ตกลง พวกเขาได้พบปัญหาต่าง ๆ เช่น ด้านที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน การขาดแคลนน้ำ ฯลฯ กลุ่มที่มีทางเลือกต้องย้ายออกไปส่วนที่เหลือก็ต้องรับกับสภาพที่เกิดขึ้นอย่างจำยอม จึงส่งผลต่อการรักษาวิถี ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน

กระบวนการรวมตัวของชุมชนและการก่อตั้งกลุ่มราษฎรรักษป่า

ในระยะแรกแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรได้รับการต่อต้านจากคนหลายกลุ่ม แต่ผู้นำและกลุ่มชาวบ้านที่เห็นด้วยก็ไม่ได้ล้มเลิกแนวคิดดังกล่าว พวกเขาได้ดำเนินการโดยประกาศเจตนารมณ์ร่วมกันอย่างชัดเจนถึงแนวทางที่จะดูแลทรัพยากรร่วมกัน จะเห็นได้จากการคืนอุปกรณ์ตัดไม้ ข่ายช้างที่เคยใช้ลากซุง อีกทั้งยังมีการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแม่มนในการเดินตรวจป่า

หากไม่มีแนวคิดการสร้างเชื่อนแล้วชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันอนุรักษ์หรือไม่ หรือจะเป็นแบบต่างคนต่างดูแล ก็เป็นเรื่องที่น่าคิดเช่นกัน จะมองว่า “แนวคิดเรื่องการสร้างเชื่อน” เป็นจุดเริ่มต้นในการรวมตัวของชาวบ้านจนนำไปสู่การก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรเลยก็ไม่ผิด เนื่องจากการสร้างเชื่อนพวกเขาต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น แต่เมื่อพวกเขาไม่ยอมไปอยู่ที่อื่นจะทำอย่างไร พวกเขาจึงต้องมีการต่อสู้ไม่ให้เชื่อนเกิดขึ้น เพื่อที่จะไม่ต้องย้ายออกไป แล้วจะต่อสู้ยังไง ด้วยอะไรที่จะไม่ก่อให้เกิดการสูญเสียขึ้นกับชุมชน การที่ทำให้ชุมชนสามารถคัดค้านการสร้างเชื่อนแห่งนี้ได้ในขณะนั้น มี

ปัจจัยที่คอยสนับสนุน คือ “แรงกดดันจากภาคประชาสังคมและสื่อมวลชน” ที่สืบเนื่องมาจากภัยธรรมชาติที่เกิดจากการทำลายป่าในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้มีการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ ทั่วประเทศในขณะนั้น

จากเหตุการณ์เบื้องต้นทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงความตระหนักรู้ และเห็นความสำคัญของการดูแลสุขภาพครอบครัวรอบชุมชนมากยิ่งขึ้น แม้ว่าพวกเขาจะได้รับการถ่ายทอดการดูแลสุขภาพมาจากบรรพบุรุษ แต่พวกเขาก็ไม่ได้ละเลยความรู้สมัยใหม่ในการปรับประยุกต์ให้เข้ากับความรู้ที่สืบทอดกันมา จนกระทั่งได้เกิดแนวคิดการอนุรักษ์ในรูปแบบของการรวมกลุ่มจาก “ผู้นำชุมชน” แม้ว่าแนวคิดนี้จะเกิดจากผู้นำ แต่ลึกแล้วชาวบ้านมีจิตสำนึกของตนเองเพียงแต่ต้องมีสิ่งเข้าไปกระตุ้น จะเห็นได้จากการสืบทอดวิถีดูแลสุขภาพทรัพยากร และการรวมกลุ่มในการรักษาทรัพยากรได้เพียงไม่กี่ปี เพราะชาวบ้านแต่ละคนต่างมีพื้นฐานของการดูแลสุขภาพอยู่แล้ว ประกอบกับการเข้ามาของ “องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)” ในการให้ความรู้สมัยใหม่สำหรับจัดการทรัพยากรก็ยิ่งทำให้มีความเข้มแข็งและมีแนวทางที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น

การเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชน ได้รับการยอมรับมากกว่าการเข้ามาของรัฐอะไรที่ทำให้ชาวบ้านคิดเช่นนั้น การเข้ามาของรัฐมักจะมีผลประโยชน์แอบแฝงตามเสมอ จะเห็นได้จากการสร้าง “ความไม่ยุติธรรม” ให้เกิดขึ้นกับพวกเขา เช่น เข้ามาลอกเก็บข้อมูล เจ้าหน้าที่รัฐชนไม่ออกได้ แต่ชาวบ้านถูกจับจากการชนไม้ เป็นต้น จึงทำให้คนในพื้นที่ไม่ให้ความร่วมมือกับรัฐ ซึ่งจะต่างกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ชาวบ้านได้รับการช่วยเหลือด้วยความจริงใจ

ในช่วงที่ผ่านมากำหนดนโยบายเป็นการดำเนินงานของส่วนกลาง ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับผลจากการนำนโยบายมาปฏิบัติโดยตรง ดังนั้น “การพัฒนาชุมชนของรัฐ” จึงไม่สอดคล้องกับพื้นที่และวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ทำให้เกิดปัญหาอื่นตามมามากมาย ประกอบกับการ “ไม่ได้รับสิทธิ์ในที่ดินทำกิน” ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในการดำรงอยู่ของชุมชน และตัวชาวบ้านเอง จนนานเข้าทำให้ชาวบ้านไม่เชื่อมั่นในนโยบายของรัฐ และเกิดการต่อต้านจากชุมชน จะเห็นได้จาก การประกาศให้พื้นที่ป่าเป็นเขตป่าอุทยานแห่งชาติ โดยไม่มีการสำรวจว่ามีชาวบ้านอาศัยอยู่

หรือไม่ จนนำไปสู่การออกเอกสารสิทธิในที่ดินทำกินไม่ได้ ทำให้พวกเขาเริ่มคิดกันว่า การพัฒนาของรัฐวางอยู่บนพื้นฐานของความไม่ยุติธรรม

แล้วชุมชนสะเอียบแห่งนี้พวกเขาอยู่ได้อย่างไรทั้งที่มีปัญหาด้านต่าง ๆ ถ้าโถมเข้ามายังชุมชน จากการลงพื้นที่ศึกษาของผู้วิจัยพบว่า “ความรัก ความสามัคคี และความเป็นเครือญาติเดียวกัน” เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำรงอยู่ของชุมชน ความรักที่เป็นเพื่อนในชุมชนเดียวกัน ความสามัคคีในการต่อสู้เพื่อตนเองและความอยู่รอดเพื่อไม่ให้ชุมชนล่มสลายลง และท้ายสุด คือ ความเป็นเครือญาติ ด้วยความเชื่อที่ว่ามีต้นตระกูลมาจากที่เดียวกัน และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ทำให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นพี่ เป็นน้อง จึงมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในชุมชนน้อย ถึงแม้จะมีความขัดแย้งกันแต่เกิดขึ้นบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับลงมือทำร้ายกันหรือถึงขั้นแตกหัก

แรงผลักดันที่ได้กล่าวมานี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกลุ่มราษฎรรักษ้ำป่า ที่มีพัฒนาการมาจากการความต้องการของรัฐที่อยากแก้ปัญหาให้กับประชาชน แต่ขาดการมีส่วนร่วม ซึ่งตรงข้ามกับกลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาจากจิตสำนึกของแต่ละคนและหลอมรวมมาเป็นจิตสำนึกร่วมของทุกคนในชุมชน ทำให้ได้ข้อสรุปและเป็นที่ยอมรับ การก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาดูแลทรัพยากร ภายใต้การบริหารจัดการของ “กลุ่มราษฎรรักษ้ำป่า” ที่มีการจัดการอย่างมีระบบ แบบแผน และทุกคนภายในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดังนั้น การพัฒนาของรัฐจึงเป็นกระบวนการกระตุ้นให้เกิดปัจจัยต่าง ๆ ในการดูแลป่า แต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจของกลุ่มเนื่องจากการตัดสินใจขึ้นอยู่กับทุกคนในชุมชน

วิถีสะเอียบในการจัดการทรัพยากร

1. ความเชื่อ วิถีชีวิตของชาวสะเอียบมีความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ทำให้พวกเขาตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากร จึงได้สร้าง “ประเพณีเลี้ยงผี ประเพณีบวชป่า ประเพณีสืบชะตาแม่น้ำ” ขึ้นเป็นประจำทุกปี อันเกิดจากพื้นฐานความเชื่อของชาวบ้านเองว่าทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างมีสิ่งที่ยกย่องรักษาอยู่หากผู้ใดทำลายก็จะได้รับผลนั้นตามมาเช่นกัน

2. การป้องกันและดูแลรักษา เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานะสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และป้องกันคนที่ไม่มีความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ชาวบ้านจึงเห็นว่าการออกกฎระเบียบให้เป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นมาจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยป้องกันได้ โดยมีการจัดหน่วยลาดตระเวนในการตรวจป่าจากสมาชิกในกลุ่มที่มีหน้าที่โดยตรงกับกลุ่มคนที่มีอาชีพเก็บหาของป่าให้ช่วยในการแจ้งข่าวสาร (3)

การทำงานเชิงรุกก็เป็นแนวทางหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาใช้เพื่อสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นภายในและภายนอกชุมชน คือ การจัดกิจกรรมรณรงค์ของเยาวชน เพื่อเป็นการปลูกและสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นในสังคม

3. ศาสนาและชุมชน วัดนอกจากเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนแล้ว ยังเป็นสถานที่รวมตัวก่อตั้งกลุ่ม จัดกิจกรรมเพื่อดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชน ทำให้ชุมชนละเอียดเป็นชุมชนหนึ่งที่ต้องพึ่งพาอาศัยวัดเป็นหลัก

4. ด้านการพัฒนาบุคลากรของชุมชน การประชุมประจำเดือน การลงพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ การประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลกับเครือข่าย การเข้าค่ายของกลุ่มเยาวชน การให้ความรู้เรื่องทรัพยากร และการสร้างชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งศึกษาทรัพยากร เป็นแนวทางที่กลุ่มราษฎรรักป่าชุมชนละเอียดดำเนินการอยู่ในขณะนี้ เพื่อให้ชุมชนรู้เท่าทันปัจจัยต่าง ๆ ที่จะเข้ามาบั่นทอนความเข้มแข็งของชุมชน

5. การสร้างเครือข่าย การสร้างเครือข่ายของชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลกับกลุ่มหรือองค์กรที่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน เช่น กลุ่มเขื่อนปากมูล เขื่อนราศีไศล เขื่อนท่าแซะ เขื่อนคลองกลาย เครือข่ายรักษ์เทือกเขาบรรทัด เป็นต้น โดยมีการจัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร การดำเนินงานของรัฐที่อาจมีผลกระทบต่อชุมชน รวมถึงแนวทางดำเนินงานร่วมกันของกลุ่มในการรณรงค์เรื่องต่าง ๆ

6. การสื่อสารของละเอียดต่อสังคม

6.1 การใช้ภาษาชาวบ้าน คือ “ทำ” ผู้ที่สนับสนุนการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น และเชิญสื่อมวลชนเข้ามายังพื้นที่ การสื่อสารของชาวละเอียดลักษณะนี้จะกระทำทันทีหลังจากที่มีผู้ให้ข่าวเกี่ยวกับการสร้างเขื่อน

6.2 การจัดกิจกรรม การรณรงค์ เมื่อเกิดข่าวเกี่ยวกับการสร้างเขื่อน การตัดไม้ ชาวบ้านก็จะจัดเวทีสาธารณะขึ้นในวัดบ้านคอนชัยทันที และร่างหนังสือขึ้นเพื่อแสดง จุดยืนและความต้องการของชุมชน หลังจากนั้นก็จะเคลื่อนขบวน ไปยังจังหวัด หากเรื่อง นั้นเป็นฝ่ายรัฐบาลให้ข่าวพวกเขา ก็จะเข้ามาเรียกร้องยังกรุงเทพฯ

6.3 การเขียนป้ายติดตามหมู่บ้าน การเขียนป้ายคัดค้านการสร้างเขื่อนลงบนผ้า แล้วนำไปติดไว้หน้าบ้าน เพื่อแสดงให้เห็นถึงจุดยืนของตนเอง ป้ายจะมีขนาดใหญ่ สี สัน ที่มองเห็น ได้อย่างชัดเจน ซึ่งหากเข้าไปยังชุมชนละเอียดจะพบเห็นป้ายเหล่านี้ติดอยู่ตาม ถนนทางเข้าหมู่บ้าน และตามบ้านเรือน

6.4 การยื่นหนังสือต่อหน่วยงานราชการ จะดำเนินการไปพร้อมกับการ เคลื่อนไหวกดดันฝ่ายที่เสนอให้มีการสร้างเขื่อน โดยเริ่มตั้งแต่ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ พร้อมทั้งเสนอทางออกของการสร้างเขื่อน ไปพร้อมกันด้วย ซึ่งการยื่น หนังสือต่อหน่วยงานราชการชาวบ้านจะใช้วิธีการสนับสนุนฝ่ายที่มีแนวทางการจัดการ น้ำในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่การสร้างเขื่อน

6.5 นำประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมมาเป็นแนวทางในการต่อสู้ การเขียนป้ายของ ชาวบ้านจะใช้คำที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น “ปกป้องป่า รักษาป่า หยุดเขื่อนแก่งเสือเต้น ... ป่าสักทองผืนสุดท้ายของโลก” เป็นต้น เพื่อเป็นการ สร้างความสนใจให้กับสังคม

ข้อเสนอแนะด้านการนำวิถีชุมชนมาใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากร ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ ควรให้สิทธิชุมชน ในการมีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมวิเคราะห์ปัญหา และร่วมพัฒนาชุมชนของพวกเขาเอง รวมทั้งสนับสนุนให้มีการ ศึกษาวิจัยทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน